

SUSPETTI

ATT TA'
ALBERT M. CASSOLA

L-Università
ta' Malta

Main Library

Class Mark _____

No. of Volumes One

Remarks Albert M. Cassola Collection

470555

ALBERT M. CASSOLA COLLECTION

**Presented to
The University of Malta Library
by his son Prof Arnold Cassola
2013**

SUSPETTI

*Book loan
22/1/2014*

**ATT TA'
ALBERT M. CASSOLA**

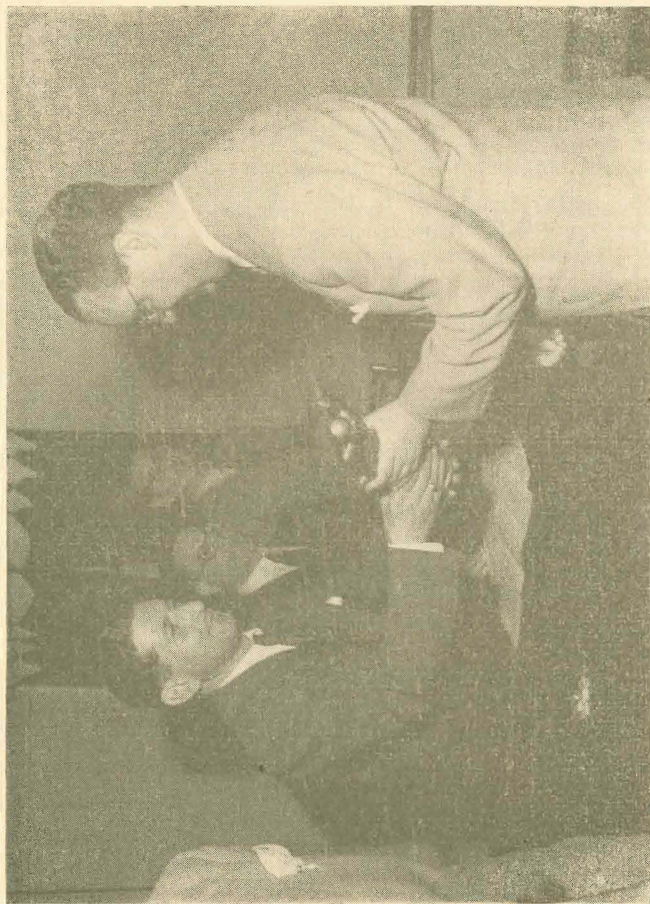
Copyright by
 Cher. Albert M. Cassola, F.I.L., O.S.J.
 1962.

Mitbugh fil-PROGRESS PRESS
 340, Triq San Pawl, il-Belt.

TA' L-ISTESS AWTUR

Ghadu Kemm Jibda!	tijatru
Bluži Bojod	tliet atti
Il-Vizzju tal-Vjaġġi	tliet atti
Is-Sinjurina Giggifogu	tliet atti
Erréjds	tliet atti
"Si Vis Pacem . . ."	zewġ atti
Imhabba ta' Mrar	att
Kapitlu l-Ahhar	att
Zwieġ il-Mewt	att
Xofftejn Maghluqa	att
Zwiġijiet Imhallta	att
Bejn Haltejn (Id-Dubju)	att
Débris	att
Il-Maghmudija tal-Pupi	att
Sliema-Furjana fl-Istadju	att
Suspetti	att
Żewġ Avviżi	att
Il-Berritta Bajda ta' bil-Lejl	att
"Pape Satan Aleppo . . ."	att
Ix-X(h)ih	att
Ir-Rigal tat-Tieġ	att
Milied ta' Gwerra	ghar-radjo
Il-Loghba tal-Fqar	ghar-radjo
Ponzju Pilatu	ghar-radjo
Il-Gheruq	ghar-radjo
Il-Gejjieni Sabih ta' Ibni	ghar-radjo
Reghba u Mibeghda (ma' E.J. Cassola)	ghar-radjo
Kif Tikteb għall-Palk u għar-Radjo ta' Malta	tijatru
Ġabra ta' Gawhar	poeżija u proża
Il-Ġrajja ta' Goġo Rummiena	ghat-tfal
Gwida Ckejkna ta' Kotba X'Taqra	reċensjonijiet
Innu ta' L-Istudenti Universitarji	radjofoniċi
Nina	Versi
Tliet Nisa u Raġel	rumanz
Hajja ta' Hrafa	rumanz
Il-Poeżija Taljana Mindu Twieldet Sallum	traduzzjonijiet
Maltese in Easy Stages	grammatka
The Rompish Rogue	att
Whisky e pastasciutta	erba' atti
Difficile disamina	att
Il penitente	att
Tragico amore	att
Il dono di nozze	att
Doppio annuncio	att
Il micio nello stivale	att
Il giuoco dei poveri	ghar-radjo
San Gregorio Magno	opra-oratorju
Martiri dell'Amore	rakkont
Padre Nobile	rakkont
Vagiti	poeżiji
Resurrezione, poesie di Cesare Cassola, a cura di Albert M. Cassola	poeżiji u oħrajn

Chev. A.M. Cassola qiegħed jirċievi l-Inez Trophy minn idejn il-Prim Ministru, l-Onor. Dr. Giorgio Borg Olivier.

SUSPETTI

PERSUNAGGI: Frans, Ġino, Roża, Lino, Ivo.
Salott: wara l-festa tal-gharusija.

FRANS — (li kien mar iwassal sal-bieb lil Dun Renat). Dan is-sacerdot għad jivvenerawh bhala qaddis.

ĠINO — B'danakollu għax qabziti demgħa meta ftakart f'ommi qalli biex ma noqgħodx nahseb fil-mejtin. Ma tantx tistennieha minn qaddis.

ROŻA — Ġino, ahna għamilna festa mhux funeral. Għandu raġun Dun Renat: lanqas haqq min jaraq. Festa tal-gharusija u għajnejk idemmghu bħat-tfal għax ftakart li . . . ma nafx kemm-il sena ilu mititlek ommok. Tant ilu, li int kont hekk żgħir li lanqas biss tiftakarha.

ĠINO — Sewwa sew għalhekk id-demgħa li qabziti. Dun Renat ma satax jifhem, kif ma jista' jifhem hadd iżjed barra minni. Dun Renat ruh tajba, iva, u għamel miegħi biżżejjed . . . imma qaddis imbagħad . . . il-qdusija haġa diffiċli.

FRANS — Haġa faċli, Ġino. Kull min hu tajjeb huwa qaddis. Jien, int, Lina, missierek . . . ilkol kemm ahna.

ĠINO — Missieri . . .

FRANS — Ilkoll, ilkoll.

ĠINO — Ilkoll . . . Lina, int . . . u missieri!

FRANS — U anki marti, naturalment. Hux veru, Roż? Santa Roża. Santa Roża ta' Malta.

ROŻA — In-nisa Maltin kollha qaddisin.

FRANS — Il-bieċa l-kbira martri!

ROŻA — Il-mirakli n-nisa Maltin jagħmluhom f'hajjithom.

FRANS — L-uniku miraklu li naf li għamilt int kien dak in-nhar li l-brodu ma mellahtulix.

ROŻA — U bil-melħ żejjed kollu li nhawwarlek ma' l-ikel ma rnexxilix inpattilek għall-melħ nieqes li għandek f'moħħok.

- LINA* — Il-piaċir li hadna fil-party sa thassruhulna issa. Tidhru li m'intomx imdorrijin tixorbu.
- ROŻA* — Jiena m'iniex fis-sakra.
- FRANS* — Anzi mejta ghal qatra . . .
- LINA* — Papà, bdejti il-kwistjoni int u donnok trid tibqa' sejjer biha. Ġino qed jiddejjaq u jien ukoll.
- ROŻA* — Verament, Ġino dejjem wiċċ il-buri . . . Imma l-lejla għallinqas . . . Tihux fastidju, Ġino, is-ser-jetà sabiha, imma fil-lejla tal-għarusija tista' tidhak darba. Il-festin mar tajjeb, veru jew le? Hbieb kellkom, allegrija . . . kollox. Imm'inti donnok ġej minn funeral.
- FRANS* — Ġino . . . għax Roża ma tafx tqiegħed il-kliem sewwa . . . Stqarr il-verità . . . iva, quddiem Lina u ommha . . . Avolja issa l-affari dahlet 'il ġewwa u saret uffijjali . . . però qatt m'huwa tard wisq. Jekk ma thossokx żgur mill-pass li sa tagħmel . . .
- GINO* — Kif stennejtu l-lejla biex tghiduli dan kollu?
- FRANS* — Tassew . . . tassew . . . imma . . .
- ROŻA* — Ma jidhirlikx, Ġino, li dmir tagħna bhala ġenituri tal-għarusa, li nwissu l-għarus biex jekk . . . in-somma . . . biex jekk raġa' bdielu . . . ma jintrabatx fuq qalbu ma' bintna . . . u fuq kollox jorbot lilha għal għomorha. Il-lejla tgharrastu . . . għada filgħodu hassru . . .
- FRANS* — Għallinqas biex thassar għarusija ma jehtigux festi.
- LINA* — Qed tghidu fi ftit kliem li Ġino ma jhobbnix; li tgharrasni fuq il-qalb, li ahjar ihallini qabel ma jkun tard wisq. Wara din l-allegrija tal-party, waqajna f'din il-monotonija . . .
- FRANS* — Appuntu. Konna qed nghidu kemm Ġino huwa monotonu; li jfisser . . .
- LINA* — Ġino n-natural tiegħu hekk. Veru jew le, Ġino?
- GINO* — Veru.
- LINA* — Jien dejjem hekk nafu. Kieku ma kienx ihobbni ma kienx se jhalli l-affarijiet jidhlu 'l ġewwa kif dahlu. Forsi hu ftit serju żzejjed, imma dak hu l-karattru tiegħu. Veru, Ġino?
- GINO* — Veru. Tinsewx li jien iltim. Ftakru li trabbejt min-għajr omm. Ma nafx hux l-orfnj kollha bhali, imma

- n-nuqqas ta' l-imhabba t'ommi nħossu għamej tiegħu fuqi bis-shih u nsib li xejn ma jista' jpatti għal dik l-imhabba hliet l-imhabba ta' Lina.
- LINA* — (*tibbissimlu bil-hlewwa u tagħfaslu idu*).
- FRANS* — Jekk tlift 'il ommok, baqagħlek 'il missierek. Tallgħak raġel, wasslek għal avukat, tak kulma trid . . .
- GINO* — U hadli l-aqwa. Missieri . . .
- IVO* — (*jidhol*) Hawn jien mill-ġdid. X'battikata tana. Kellna ntallgħuh it-taraġ ahna u nghanu 'l oħtu tqiegħdu fuq is-sodda. Mhux hliet isejjaħ 'il Ġino b'ismu . . . Kemm nazżajnielu hwejġu u ntlef ċomb f'nagħsa.
- GINO* — Miskin Aldo. Xorob ftit iżzejjed. Dak l-*alter ego* tiegħi. Mingħand is-sorijiet għal-Liceo, għall-università . . . dejjem flimkien jiena u hu . . . hobża u sikkina. Ihobbni daqs kieku hija.
- FRANS* — Rajtx kif sibt min ipattilek għall-imhabba t'ommok: Aldo, Lina, missierek . . .
- GINO* — Missieri? . . . Iva. Imma wara li ma tanix huti, wara li tellifi 'l ommi.
- IVO* — Ġino!
- LINA* — Ġino, però jiena wkoll il-lejla qed narak imhawwad. Xi trid tghid bi kliemek? Li xrobt, kont inghid li għalhekk qed titkellem hekk. Xi gralek?
- GINO* — Tgharrast, Lina. Ma tafx? Dak li ġara lilek ukoll. Tgharrasna.
- LINA* — allura għax tgharrasna tagħmej il-buri? Jew sewwa qalulek? . . .
- GINO* — Le, le . . .
- ROŻA* — Mhux le, Ġino. Xi haġa gralek. Ahna għajnejna f'wiċċena. Nifhem li forsi f'gurnata bhali din xtaqt li kellek 'il ommok miegħek. Imma wara kollox 'il ommok bilkemm tafha. Ta' sitt snin tliftha . . .
- GINO* — Tliftha . . . Tellfuhieji.
- IVO* — Nispiċcawha. Ommok, Ġino, marret tgawdi l-ġenna.
- GINO* — Min bagħatha?
- IVO* — Ġino.
- FRANS* — Ma nistax nifhemek il-lejla, Ġino. Donnok trid tohodha ma' xi hadd. Ohroġ li għandek fuq l-istonku. Ghid li għandek tghid. Ahna koll miegħek. Għamilnielek xi tort? Tkellem.

- IVO** — M'hemmx xi tghid, il-festa, il-hbieb, in-nies, l-okkaż-
joni . . . Gino jhossu xi ftit eċċitat . . .
- ROZA** — Dan kollu ghax tgharras . . . Mela fit-tieg x'sa jagh-
mel?
- FRANS** — Ahjar xorob daqsxejn. Kieku jallegra ruhu, Lina,
newwillu grokk.
- LINA** — Sa ngiblek whisky, Gino.
- GINO** — Le, grazzi, ma rrid xejn.
- ROZA** — Mhux issaqsih. Aqbad u giblu. Halli ngiblu jien. Hekk,
ara. U iehor ghalija wkoll. Int tiehu, Ivo.
- IVO** — Le, jiena le, grazzi.
- FRANS** — Hawn, Gino, ixrob.
- LINO** — Le, le, ma rridx.
- ROZA** — (*li tkun marret tferra' tazza mfawra ghalija u ohra
ghal Gino*) U int dak id-daqsxejn taghmillu, Frans?
Mhux billi igħid le. Isqih. Mela jibqa' wiċċ Laskri?
- LINA** — Tassew, Gino, mhux il-każ li tqarras wiċċek.
- ROZA** — Donnu mietlek xi hadd.
- GINO** — Mietli xi hadd.
- ROZA** — Sa targa' b'ommok? Ha, ixrob u insa. (*Tqegħidlu
t-tazza ma' halqu*).
- GINO** — (*jixrob jigrì, Roza tidhak*) Mur idhak 'il barra!
- ROZA** — (*mifxula*) Lili qed tghid hekk? . . . Lil omm il-
gharusa tieghek? . . . Mela aħseb u ara x'tagħmel
ghada lill-gharusa! Smajt, Lina, hux?
- LINA** — (*bejn mistaġġba u mbikkija*) Gino, Gino. (*Tidhol
tigrì 'l gewwa*).
- ROZA** — Ara x'ghamilt. Bikkejtha. Ma jistax jonqos. (*lil Ivo*)
Ma kontx nistennieha minghand ibnek. Ma kontx
nobsor ghalih, però ndunajt li mhux kuntent. Morru,
itilqu 'l barra. Milli għedna m'hemm xejn. Halluna
wahedna. Ahjar issa milli wara. Tersqux iżjed 'il
hawn.
- IVO** — Stenna ftit, sinjura. Ma nġaġglux żejjed. Ma ftihem-
tux. Ikkalma. Gino m'ghandu xejn kontra tagħkom u
ta' Lina. Kollox jirrangà . . .
- ROZA** — Il-gharus ta' binti jkeċċini 'l barra minn dari. Lan-
qas li kont f'daru. Imbagħad illum, il-ġurnata tal-
gharusija . . . Jonqosx ukoll?
- FRANS** — Żomm kalma, Roż. Mur ara dik it-tiffa fejn marret.

- ROZA** — Dik marret taqbeż mill-gallarija. Trid tkun bla demm
biex ma tohodhiex għal rasha . . .
- FRANS** — Mela mur żommha. Hallina nitkellmu ftit bejn-
ietna, irġiel wahedna.
- ROZA** — Le, le, qaċċathom 'il barra, mill-aktar fis.
- FRANS** — Kollox sew. Halli f'idejja. Issa idhol ġewwa. (*Kważi
jimbuttaha*).
- ROZA** — Nidhol minhabba dik il-povra tiffa. Imm'ara x'għed-
tlek. Dawn mhux manjeri. (*Tidhol ġewwa tgerger*).
- FRANS** — (*isakkar il-bieb tal-kamra*).
- IVO** — (*wara skiet twiġ ifttx li jghid xi haġa*) Emminni,
Frans, ma nafx x'naqbad ngħid.
- FRANS** — Tghid xejn. Mhux int li jehtieg titkellem. Imm'
ibnek iva. Din tal-lejla ma stennejnihiex żgur. Ma
bsarnieha gatt.
- GINO** — (*li jkun mar jinxtexet, donnu mitluf, fuq pultruna*).
Lanqas jien stess ma bsartha, Issa Lina ma tahfirlix
iżjed. Imma sa fl-aħhar kull vulkan jisbroffa. Kemm
tista' ddum iżzomm ġo fik?
- FRANS** — X'ghamilek ahna?
- GINO** — Mhux intom. Mhux intom. Minnkom ma rajtx hlief
ġid.
- FRANS** — Allura neħlu ahna bli ghamilek forsi haddiehor?
Imbagħad xi ġralek?
- GINO** — Ommi. It-telfa t'ommi.
- FRANS** — Gino, ma tridx tiffissa. Dik haġa li mhi tort ta'
hadd. Kellu jkun hekk.
- GINO** — Tort ta' hadd . . .
- FRANS** — Il-mewt ma jista' hadd għaliha. Kien destin.
- GINO** — Il-mewt ma jista' hadd iżommha, veru; la meta
l-htija tagħha tkun marda u wisq inqas meta tiġi
kawżata minn qattiel.
- IVO** — Gino, sa ngħidhiekk quddiem missier il-gharusa tie-
ghek li ma jdumx ma jsir missierek ukoll; sa ngħid-
hiekk issa li f'sebgħek dahhalt iċ-ċur-
kett imbierek minn Dun Renat — dan l-atteggja-
ment tieghek lejja issa ma nistax nittollerah iżjed.
Xhud inti. Frans, jien qiegħed inwissi serjament 'il
ibni biex dak li għandu jgħidli jgħidhuli.
- FRANS** — Iva, Xi tridu jgħidlek ibnek? . . . Il-lejla? . . .

IVO — Iva, il-lejla, ibni, dak li ghandu jghidli, li tant ilu biex ighidli, jehtieg li jghiduli. Jiena qabel kelli suspett, li issa sar certezza. Jehtieg li niċċaraw il-kwistjoni.

FRANS — M'iniex nifhem ghal xix qed tghid.

IVO — Tehodhiex bi kbira, Frans. Dawn l-iskatti ta' nervi ta' Gino ġejjin kollha minn haġa waħda. Minn ossessjoni. Bejnietna t-tlieta biss, ilkoll irġieġ . . . Tghidlix li biċċa bħal din jien arfajtha għal serata bħal tal-lum. Ma stajt naghmilha qatt qabel, għax illum għoġbu jqanqalha Gino. Tistaghġeb kif fid-dinja ċerti affarijiet tkun trid tagħmilhom, tkun trid tghidhom, u ma ssibx waqt wiehed tajjeb biex taqlagħhom minn fuq l-istonku tiegħek. Jien missier Gino. Huwa ibni. Għexna flimkien taht l-istess saqaf sal-lum u sal-lum bqajna dejjem qisna barranin il-wiehed għall-iehor. Huwa jrid ifissirli xi haġa u ma jsibx hin ifissirhieli, jiena nistenna li johroġli biha u ma nsibx waqt tajjeb biex inqas jaghmel hekk.

FRANS — Ivo, iżjed ma titkellem iżjed qed thawwadni. Ma nafx iniex nifhem sewwa li għandek xi sigriet x'tik-xef ma' ibnek . . .

IVO — Fhimtni bil-maqlub. Aktarx htija tiegħi li ma fessirtx ruħi sewwa. Mhux jien għandi xi ngħid 'il ibni, huwa ibni li għandu xi haġa xi jghid lil.

GINO — Jekk taħseb li dan huwa l-waqt li nkellmek ċar . . . ilek . . . qiegħed tiżbalja.

IVO — Meta tkellem 'il missierek mil-lum 'il quddiem, sejjahlu papà.

GINO — Ma nhossx li nista' nsejjah papà lil min m'għarafx ikun sieheb tal-mamà tiegħi, kif imissu kien. Min ma kienx fidil ma' martu mhux raġel.

IVO — 'Il marti qatt ma bdiltha, 'il ommok dejjem habbejtha b'qalbi kollha.

GINO — Giddieb!

IVO — Saħħa ma sejjahli qatt papà minn snir. 'I hawn, imma giddieb ma tghidlix għax nasal biex nishtek.

FRANS — Ivo! Gino!

GINO — Haġa żgħira biex tagħmilha. Kellek il-hila tagħmel wisq iżjed minn hekk.

IVO — Ohroġha. Sa fl-aħħar aqlagħha minn fuq l-istonku.

GINO — Le, mhux għalissa. La nkun għal kollox żgur minnha. Jien għadni nistaqsi, nitkixxef, nindaga.

IVO — X'sibt gdid? Kemm-il sena ohra sa tibqa' tinvestiga?

GINO — Sa ma nkun nista' nċappaslek l-akkuża ma' halqek.

FRANS — Gino, xi kliem hu dan? Jien sa nitlaq minn hawn. Jew morru thaddu barra minn dari.

IVO — Le, oqghod. Kun xhud tal-kliem li qed tisma'. Zmien twil, Frans, ili ngħix hekk ma' ibni, taht inkubu, b'din it-tensjoni, bħal fi gwerra bierda, qisna kelb u qattus. Jiena nhobbu bil-moħbi, huwa jobghodni bid-dieher. Taht il-maskra ta' għarus helu, hemm il-wieċ ta' iben bla qalb.

GINO — U taht il-maskra ta' missier twajjeb int taħbi l-wieċ tal-qattiel ta' ommi!

IVO — Sa fl-aħħar: qattiel t'ommok.

GINO — Qattiel ta' martek.

IVO — (*jiddieħak qares*) Smajtu b'widnejk, Frans? Nistax in-harrku fuq kalunnja gravi? Huwa stess imissu jaf għax avukat.

GINO — Appuntu, naf x'jiena ngħid: int uxoricida.

IVO — Kont taf, Frans, li jien qtilt 'il marti?

FRANS — Verament . . . kont u ma kontx . . .

GINO — Rajtx? Mhux jien 'biss. Kulhadd jaf. Mhux sempliċi diċerija mela.

FRANS — Stenna: jiena m'għedt xejn . . .

GINO — Niehu l-passi. Għada stess. Issir gustizzja! Balla go sidirha . . . u rajtha tmurt quddiem għajnejk 'il-im-sejkna ommi. Iċhad jekk tista'.

IVO — (*wara pauza twila*). Ma niċhadx.

GINO — Meta jien kien għad għandi sitt snin. Qed tghidu quddiem ix-xieħda . . .

IVO — Ma kellixx biżżejjed xieħda? Kont ilek tiġborhom tant? Jew hsibt li ma nafx? Għallja int ibni, imqar jekk lil missierek int smajtu dejjem ta' għadu. Jien kont inhoss ġo fija li flok l-imhabba, għaliya inti kel-lek il-mibegħda. Madankollu ridt inhallik tistqarr int stess dak li żammejt f'qalbek, Sa fl-aħħar il-ġurnata waslet, meta l-inqas stennejtha, imma waslet. Għallex hallejt għal-lum ma nafx. Imma għall-inqas sa fl-aħħar waddabtli ma' wieċi l-akkuża tiegħek. Issa tista' tipproċessani.

GINO — Nakkuzak b'wiċċi minn quddiem. Halli jkun jaf kul-hadd, jekk xi hadd għadu mhux żgur. Ghax jiena ma nqarraq b'hadd kif fit-txejt li tqarraq b'ibnek int. Jekk Lina sa tiżżewweġ lili, jiena rridha tkun taf li sa tiehu bin qattiel.

FRANS — Gino! Gino! . . .

IVO — Mela għax hallejt sal-lum?

GINO — Ghax 'il Lina nħobbha. Ma kellix l-almu nġhidilha qabel. Ma rridx nitlifha. Ghax naf li għada pitghada ż-żejt jitla' f'wiċċ l-ilma u Lina jkollha l-jedd kollu ċċanfarni li ma stqarrejtilhiex kollox. Ghax meta hi tkun marti, tiġi ġurnata li (minhabba fiġa li ma nah-tix u fik li tahti) tibda twaqqa' wiċċha fi-art. Jekk ma nġhidilhiex qabel iż-żwieġ inkun qed insir kompliċi mieghek.

FRANS — Stajt għeditilna qabel l-għarusija . . .

GINO — Ma nġhidx li le. Imma hassejtha bi tqila, L-aqwa li hi tkun taf. Jew tagħzel li thallini — u l-imhabba tagħna tiġi sagrafikata htija ta' missier snaturat — jew tohodni xorta wahda imma tkun taf x'sa tiehu.

Jekk ikun meħtieġ, nitilqu 'l barra minn Malta, f'art imwarrba, fejn hadd ma jaf min hu missieri, fejn nis-tgħu nahbu, nigdbu jekk ikun hemm bżonn, fejn nġhidu li mhux biss ommi hija mejta imma wkoll missieri. It-tabgħa ta' missieri ma tibqax tidher fuqi. (Lil Ivo) Inkun nista' niċhdek man-nies, u niċhdek go qalbi.

FRANS — Skużawni, ien diehel ġewwa. Meta tlestu l-kwist-joni sejhuli. Ma nistax noqghod nisma' dal-kliem bla ma nitniffes. Irrid nġhid li dak li smajt il-lejla mhux haġ'ohra hlief holma . . . Holma, Sur Ivo. Holma, però, li jiena . . . hlomt drablijet ohra, biex inkunu eżatti. Ma nafx infisser meta, imma hlomtha. Mhux ċara daqshekk, imma hlomtha qabel ukoll. Forsi xi għajdut tan-nies li m'għaddieli qatt li nemmnu. Ilsien in-nies fih it-tosku u jien qatt ma tajt widen għalih. Imma bhal Gino . . . la ġejna f'dan, jiena wkoll ġie li smajt xi haġa. Malli sirt naf li Lina kienet qiegħda thares lejn Gino smajt b'dak li Gino qiegħed iġhid il-lejla. Warrabt il-hsieb minn mohbi għax fhimt li kien ir-riżultat tal-ghira tan-nies. Targa' ahna konna għad-

na ġejjin Malta minn Lixandra biex nibdew hajja ġdida u kwieta hawnhekk . . . Xi hadd wissiena wkoll li fil-Gżira l-ilsna velenużi ssibhom għallinqas daqs f'kull pajjiż iehor tad-dinja. Ma stajt qatt nobsor . . . Illum, illum sa jkollj nemmen. L-akkuża, Sur Ivo, mhix ġejja min-nies, imma mill-bniedem li hu d-demm ta' demmek. Mill-banda l-oħra int, Gino, ma jmissikx hallejt sal-lum. Inqast int ukoll. Dmirek kien li tikxef il-karti mill-bidu. Kieku ma wasalniex s'hawn. Kif irridu naghmlu issa? Wara l-ahbar uffieċjali tal-għarusija ta' binti, għada nagħtu dik li sfratta kollox? Hekk, qisu xejn . . . Qisha kienet ċajta ta' l-ewwel ta' April? Għal Lina mhix dahka żgur; lil dik sa tagħtiha ġewwa, u bir-raġun. Imbagħad in-nies li ssaqsi l-ghala . . .

GINO — Lin-nies għidilhom is-sew.

FRANS — Għidilhom int!

GINO — Għidilhom li sa fl-ahhar kxiftu li missier il-għarus huwa kriminali u, naturalment, m'intomx sa tithalltu ma' nies ta' bla ġieh.

IVO — Li ma kinitx akkuża hekk kiefra, Gino, kont inġhid li raġa' b'dielek li tintrabat ma' Lina u qed iġġib l-iskuża b'ix thassar . . .

FRANS — Jien sa nwarrab . . .

IVO — Le, ibqa' fejn int. Irridek tkun taf kollox.

FRANS — Impossibbli, Mhix iżjed kwistjoni li tinteressani.

IVO — Cqghod fejn int nitolbok, jekk mhux f'ġieh il-hbiberija tagħna, f'ġieh il-ġustizzja umana. Jiena wkoll irridek tisma' kollox. S'issa smajt biss il-pro-sekuzzjoni, jinhtieg li tisma' wkoll id-difiza.

GINO — Difiza? X'inhi d-difiza? Kif issa biss hsibt li tid-defendi ruhek?

FRANS — Ghax issa biss saritli l-akkuża.

GINO — U qabel? Meta għamilt id-delitt?

IVO — Ilek ftitex hafna u bqajt ma taf xejn. Tajt widen għall-għajdut li xerred min kellu l-hdura f'qalbu imma li għaraf viljakkament jinheba wara l-arma tal-vendetta.

GINO — Ghax għandu jkun hawn min jixtieq vendetta minnek?

IVO — Mhux minni, Gino: minnek.

GINO — Minni? X'inhu l-motiv? . . .

IVO — Min jista' jaf dawn l-affarijiet fid-dinja? . . . Biżżejjed il-ġelosija . . . fil-professjoni . . . fil-imhabba. . . . Ghala le? Fil-imhabba. Barra Gino kien hemm min iridha lil Lina, sur Frans?

FRANS — Xebba bhal dik mhux ghax tieghi, jista' jonqos li jkun hemm min iridha barra Gino? Mhux biex niftahar b'binti . . . imma Gino l-ewwel wiehed li jmissu jaf . . .

IVO — Biżżejjed hekk, grazzi.

GINO — Iddawwarx il-kliem issa, tohloqlix hrejjef.

IVO — Li sa ngħidek mhix hrafa, Gino, imma storja vera. Fatti preċiżi li tista' tqabbllhom.

FRANS — Jien m'ghandix għalfejn noqgħod nisma' stejjer iktar.

IVO — Għandek id-dmir li toqgħod tisma'. Bhalma dmir tiegħek li wara tiġġudika. Kont xhud ta' dak li qal ibni, kun xhud ta' dak li sa ngħid jien. Imbagħad aghmilha ta' mhallef kemm trid.

FRANS — Lili ma jinteressanix . . .

IVO — Dmir tiegħek li tisma'. Wara kollox hemm bintek finnofs.

GINO — Jien b'haġa biss mistaġġeb: kif baqghu ma għad-dewkx ġuri.

IVO — Kif tiepjegah? Fissirli int. Isa, fissirli kif jien qtilt 'il ommok u ma hadu l-ebda pass kontra tieghi? . . . Titbikkem? . . .

GINO — B'lfors li ma sabux xiehda . . .

IVO — U allura? Xi jfisser dan fil-każ?

GINO — Ma jfisser xejn. Ix-xiehda ma jirnexxilix issibhom dejjem. Jew ma jkunux iridu iitkellmu.

IVO — Żbalja't. Ghax tkellmu. Lix-xiehda sabuhom. Iżjed milli riedu, sabu. U għadhom hajjin, mimlijin għomor. Inlaqqgħek magħhom u ngħidulek. Tlieta minnhom tafhom, l-iehor issir tafu. L-investigazzjonijiet saru wkoll u l-maġistrat għadu ma mietx, imqar jekk m'ghadux jahdem. Storja qasira hafna (ismagħha inti wkoll, Frans), kiefra imma qasira.

GINO — Ahna l-avukati ma naċċettawx stejjer imma fatti konkreti, provi ċari u inkonfutabbli.

IVO — Intom l-avukati . . . Imma inti ibni wkoll. Tant bhala avukat allura, kemm bhala ibni, ghax ma tlabthomlix qabel il-provi u l-argumenti? Malli fesfsulek f'widnejk l-ewwel gideb . . . Kif bla'jt dak li oalulek in-nies u ma fittix li tisma' x'għandu xi jgħidlek missierek?

GINO — Qattiel jibqa' qattiel ukoll jekk ikun missierek.

IVO — Imma missierek m'huwix qattiel.

GINO — Il-provi! Il-provi! Bit-tlablib ma naslu mkien.

IVO — Int għedt li ma tridx tisma' l-istorja. U tkellimt qabel ma ippruvajt tismagħha. Imma issa ngħid-hielek. Fil-qosor ghax qasira.

GINO — Iggustifika ruhek.

IVO — Għall-anqas qed tammetteli d-dritt li niġġustifika ruhi. Haġa li ma għarafx tagħmilha qabel. Pass lura milli għadek kemm għedt, ghax b'dan ir-riko-noxximent turi li dhalt f'daqsxajn tad-dubju fuq il-htija li qed tixhetli.

GINO — Hallik mill-kliem voit. Ejja għall-fatti, u ehles jekk għandek.

FRANS — Gino, mhux hekk. Ukoll li ma kienx missierek, wara kollox, Id-dritt li jfisser ruhu kont tagħtihulu dejjem. Barra dan, jekk stess l-istorja ma tippers-wadikx, missierek kien u missierek jibqa'.

GINO — Min joqtol m'ghandux dritt fuq min ta l-hajja.

FRANS — Il-missier jibqa' missier.

GINO — Inti 'l missieri tridu bhala missier bintek?

FRANS — Dik haġ'ohra. Imma inti demmu, trid u ma tridx. U d-demm ma jistax isir semm.

GINO — Tieghu sar. Dak li jġri fil-vini tal-qattiel mhux demm imma semm.

FRANS — Qattiel sejjahtlu int . . . Qallek li għandu l-provi u x-xiehda li mhux. Ara l-ewwel x'għandu xi jgħid.

GINO — Inti wkoll f'daqqa wahda sa ddu favur tieghu?

IVO — M'ghandix bżonn min jaqbeż għalija. Li għandi bżonn hija ftit tal-komprensioni, daqsxein tas-sabar tiegħek, u ftit tal-kalma.

GINO — Tajjeb. Fejn ili nistabar is-snin nistabar ftit iehor. Ghid li għandek tghid.

IVO — Bhalma kont naghmel dejjem għall-habta ta' Settembru, għodwa wahda f'xi l-erbgħa ta' filgħodu

kont tielaq għall-kaċċa. Ommok sejhitli minn gewwa biex tagħtini l-barżakka tal-kalazzjon li kont niehu miegħi u li kont insejt warajja. Bla ma sten-nietni mmur għaliha, għet tigrī fuqi biex tnewwilhieli hi. Niftakar li jien għeditliha biex niċċajta: "Kont sa thallini bil-guh. M'għadikx taħseb fija bħal dari. Nidher li bdejt nixjieh bħall-klieb tiegħi." Sadattant ippuntajtilha l-ixkubetta għal sidirha. Hi baqgħet gejjja tigrī lejja dahkana. Wiehed mill-klieb tala' miegħi, hatafli idi bejn snien, u kien għoddu taq-qabhieli sal-għadma. X'haseb il-kelb li kont sa nagħmel ma nafx, biss lili ma rehinix qabel ma tlaqt l-arma fl-art. Mas-sabta tir, mat-tir karba. Ommok, Gino, inxteħtet fuqi tghannaqni. Jien għbdit idi halli nimsah id-demem. Id-demem ma kienx tal-gerha ta' idi. Kien tal-ferita ta' sider marti. Sadattant ma' l-isparatura dahlu l-kaċċaturi shabi. Hi ma hallitniew narfghuha. Ċar smajnieha tliessen: "Disgrazzja. Żewġi ma jahti xejn. Nibqa' nhobbu u nitlob għalih. Biss Gino, lil Gino tghidulu qatt kif grat il-biċċa. Ma tistax taf il-kliem kif jiġi mdawwar. Għidulu li jien mitt bil-mard, b'mewta naturali, meta huwa kien għadu tfajjel. Għidulu li kieku ma tliftx hajti kmieni kont inkun dejjem lesta biex nagħtiha għalih kemm-il darba kien ikun hemm bżonn. Għibuh halli nagħtih l-aħhar bewsa." (*Lil Gino*). Għbuk hdejjha. Inti kont għadek żgħir wisq biex tista' tifhem. Għannqitek magħha, fittxet li titbissimlek. Tat harsa helwa lejja, u baqgħat thares fiss. Dun Renat, iva Dun Renat kien il-qassis u tista' ssaqsi lilu wkoll — għalqilha għajnejha. Il-gurnali ma semmew qatt xejn għax il-pulizija żammet kol-lox sigriet għall-iskopijiet tagħha . . . Imma mba-għad għadda ż-żmien biż-żejjed biex l-inċident tilef kull interess gurnalistiku.

GINO — (*ilaqlaq*) Imma . . . allura . . . Jien ma kontx nafu dan . . . Hekk l-affarijiet jlehdū aspett iehor . . . Imma int x'għamilt? . . .

IVO — X'għamilt jien? Tani genn. Qbadt l-ixkubetta, daw-wartha għal rasi, għbdit il-grillu. Hsibt li fl-ixkubetta mhux balla waħda kien hemm . . . Madankollu

ntbaht minnufih x'kont sa nagħmel b'idejja. Kif b'daqshekk flok insewwi l-affarijiet kont sa nkompil nkabbarhom. Kien għad hemm int. Insejt lilek, insejt . . . lil Alla. Hu x'inhū Dun Renat u shabi kienu ga fuqi, qegħdin iżommuni. Dort għal fuq il-klieb tal-kaċċa, dawk iva, wehlu ma' rasi bla htija ta xejn. Kont mitluf minn sensija.

GINO — Dik il-balla li kienet mietet biha ommi min kien qegħidha fl-ixkubetta?

IVO — Min kien qegħidha, Gino? Dak il-misteru. Dik it-tragedja.

GINO — Ma indagajtx? Ma fittixtx?

IVO — Mhux jien, Gino, mhux jien biss; il-pulizija.

GINO — U kif ma qabdix min?

IVO — Il-pulizija mhix infallibbli.

GINO — Imissha tkun Għalhekk qiegħda l-pulizija. Xi hadd għamilha l-balla, u sata' għamilha apposta. Min kien hawn fid-dar barra minnek u ommi?

IVO — Int . . . kellek bil-hniena sitt snin. Kont dejjem trid tigi miegħi għall-kaċċa, daka veru. Kont dejjem trid tilgħab tas-suldati . . . taf int it-tfal? . . . Gie li qbadt l-ixkubetta tiegħi, li bilkemm kont tiflahha, u bdejt tagħmel il-għassa bħas-suldati. Xtrajnielek ma nafx kemm-il xkubetta u azzarini tal-logħob . . . Imma le, kont trid dik tiegħi bil-fors, il-vera, li tispara tassew.

GINO — L-iskrataċ u l-balal fejn kienu jkunu?

IVO — Maqfulin biċ-ċavetta tiegħi.

GINO — Allura dik il-balla min seta' qegħidha hemm?

IVO — Qed nifhemek, Gino. Għalhekk kien li l-pulizija issuspettat fija għall-bidu. Għalhekk baqa' xi għajdut fuqi, għalhekk wasal ukoll għal widnejja . . . Misteru . . .

GINO — Hemm lakuna li mhi xejn konvinċenti. Li l-pulizija ma satgħetx tittraskura. Il-pulizija ma setgħet qatt tikkuntenta qabel ma ssib min qiegħed il-balla. La ċ-ċavetta tal-kaxxa tal-balal kienet għandek, ma sata' qegħidha hadd iżjed hliefek.

IVO — (*imhawwad*) Iċ-ċavetta kont inhalliha fil-kaxxun ta' l-iskrivanija . . .

- GINO** — Mela ommi . . . Qeghditha ommi . . . Hux hekk? Ghalfejn setghet trid tqeghidha ommi?
- IVO** — (*wara žmien*). U jien ghalfejn, Gino? Tahseb li l-pulizija ma gharblitnix biž-żejjed?
- GINO** — Allura?
- FRANS** — Allura kien incident. Disgrazzja li ma jahti ghalha hadd. Issa l-każ iċċara biž-żejjed, jidhirli jien, Gino. Jiena persważ.
- GINO** — U jiena le.
- FRANS** — Il-kelma tal-missier hija qaddisa, ma tistax tid-dubita minnha.
- GINO** — Ma niddubitax li missieri ma qatlix 'il ommi . . . imma l-balla. Dik qeghidha xi hadd bil-fors. Wahidha ma setghetx marret hemm. Dan huwa fatt in-negabbli.
- FRANS** — Inspjegabbli.
- GINO** — Inspjegabbli mhux għall-pulizija.
- FRANS** — Hares, Gino, int ridt taf kienx missierek li qatel 'il ommok, barra minn fuq, Konvint li mhux hu?
- GINO** — Niehu l-kelma tiegħu. Tant li nitolbu jahfirli għas-suspetti infondati li kelli fih.
- FRANS** — Infondati . . . u ingusti, ngħiduha.
- GINO** — U ingusti, hekk hu. Imma ma nkunx soddisfatt qabel ma nikkex min kien li qiegħed il-balla . . . u għalfejn . . .
- FRANS** — La ma waslitx il-pulizija dak iż-żmien, mhux sa tasal int wara dawn is-snin. Imbagħad m'intiex sa tqajjem 'il-imsejtna ommok mill-mewt. U li kellek taqbad min, trid tara dak li kien għadux haj, għadux Malta, għamilhiex bi żball, bla hsieb ta' xejn. Il-vendetta ma nahsibx li qiegħda fi hsiebek. Mhux għax jekk tiehu l-gustizzja f'idejk tiekol il-habs int. Imma għax nahseb li taf tajjeb li l-isbaħ vendetta hija l-mahfra. Il-lejla inti tgharrast; tkomplix thassar din il-lejla bi hsibijiet koroh. Issa li ridt taf sirt tafu, Issa s'errah mohħok, Mur sejjah 'il Lina. Issa nħssrilha jien malajr x'kienet il-biċċa bla ma noqgħod nimlielha rasha għalxejn.
- GINO** — (*ġersaq bil-qajla lejn missieru*) Papà, ahfirli. (*Ighannqu, imbagħad jidhol jigri jsejjah lil Lina*) Lina! Lina! Lina!

- IVO** — Mhix twiegħbu. Issa bil-mod biex tagħmel paċi miegħu.
- FRANS** — Jekk ma marritx taqbeż kif hasbet ommha, oqgħod żgur li minuta oħra jkun qegħdin jittbewsu.
- IVO** — Hemm skiet assolut ġewwa; lanqas ommhom ma tintama' titkellem . . .
- FRANS** — Mela ssib li haduha għal rashom it-tnejn. (*Jidhale. Wara pawusa twila*) Però, Ivo, jibqa' l-fatt, bejnieta, li jiena wkoll ma nistax nifhem min sata' kien li qiegħed il-balla — jekk mhux inti stess.
- IVO** — Frans, lilu mhux sa ngħidlu. Naf tajjeb li Gino għad jibqa' jindaga sa mewtu. Imma ma jasal qatt għall-verità. Għax dan il-fatt stqarritu marti qabel ma għalqet għajnejha u nafuh biss jien, l-uffiċjal tal-pulizija li ikkorrobora l-każ quddiem il-maġistrat . . . u sa tkun tafu int issa. Il-balla qegħidha Gino stess.
- FRANS** — Kif?
- IVO** — Ommu nsiet barra fuq mejda ċ-ċavetta li jien tajtha biex filgħaxija tqegħidha fil-kaxxun. Mir-rikostruzzjoni polizjeska ta' kif għaw il-fatti, insab li Gino ha ċ-ċaveta hu, fetah il-kaxxa, qabad il-balla u dahhalha fl-ixkubetta kif ġie li ra lili nagħmel. Sempliċi daqshekk. Kien qed jistenna tifel habib tiegħu jiġi biex joqogħdu jilagħbu tas-suldati flimkien. Infatti qagħad jagħmel il-għassa b'dik l-ixkubetta u meta ommu ndunat marret tigrì tohodhielu minn ida, bla ma taf xejn li kien fiha l-balla naturalment. Tatu xebgħa u dahhlitu fis-sodda. Kieku l-habib tiegħu sabu mqajjem meta ġie għandna, kienu jib-dew jilagħbu u jspiċċaw bil-mewt ta' xi wiehed minnhom. It-traġedja li giet evitata dik il-lejla, għat il-għada filgħodu. Marti ma setghetx tobsor li dak id-daqsxejn ta' tifel innoċenti sa jasal biex jikkarga l-arma.
- FRANS** — Hwejjeg li bil-kemm jitwemmu. L-aqwa li issa Gino ipperswada ruhu li m'hemm xejn mill-jien qed jahseb . . .
- IVO** — Sa daqshekk iya. Imma l-balla. Kien qegħidha hu u dan ma nista' ngħidulu qatt. It-tranġid ta' mohhu fuq dan il-pont jibqagħlu dejjem.

ROŻA — (*tidhol*) Frans malajr; irrid naf x'gara mill-ewwel 'il hawn . . . Gino ġie jġri hdejna dahkan u ferhan kif qatt ma nafu qabel f'għomri.

FRANS — Mil-lum 'il quddiem dejjem hekk tibqa' tarah 'il Gino.

ROŻA — Mhux li kien. Imma fissirli kif saret fih din it-tib-dila kollha f'daqqa waħda. Biż-żejjed inghidlek li lil Lina għannaqha u biesha quddiem . . .

FRANS — Appuntu. Issa tgħarras uffiejalment.

ROŻA — Imma 'l Lina tafha kemm hi misthija: bdiet tahlef u tahlef li qatt f'sena ma kien biesha hekk qabel.

FRANS — Mela hallihom ipattu. Wara kollox inti emmintha li ma biesha qatt?

ROŻA — Qed inghidlek bdiet tahlef u targa' tahlef.

FRANS — Jekk veru li f'sena u nofs ma biesha qatt . . . kważi kważi ma nagħtihieq tort li tagħmel hekk . . .

ROŻA — Ma tagħtihieq tort ta' xix? . . .

FRANS — Ara ta' xix . . . Li tahlef u tahlef u tahlef! . . .

IVO — (*li jifhem il-hlieqa malajr, jinqasam bid-dahk*).

SIPARJU

MALTESE IN EASY STAGES

Ghadha kif harget ir-raba' Edizzjoni ta' MALTESE IN EASY STAGES, riveduta, bi Prezentazzjoni ġdida u vokabolarjett Ingliz-Malti.

L-ehfef Grammatka tal-Malti li fiha tahrig u t-twegib tieghu.

Miktuba minn

ALBERT M. CASSOLA